

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Румяна Маринова-Христиди,
Исторически факултет, СУ „Св. Климент Охридски“

за дисертационния труд на ПЕТЯ ДИМИТРОВА ПАВЛОВА,
редовен докторант в Катедра „История на България“,
Исторически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“

на тема: „ТУРЦИЯ В БЪЛГАРСКАТА ПОЛИТИКА 1989 – 2004 Г.“

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“
по област на висше образование 2. Хуманитарни науки,
професионално направление 2.2. История и археология,
научна специалност „История на България“

Петя Павлова е възпитаник на НГДЕК „Константин Кирил Философ“ и на Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. Тя се дипломира като бакалавър по история на балканските народи с отличен успех от следването (6,00) и с дипломна работа „Косово в годините на Първата световна война“, получила отлична оценка. Отново с пълен отличен успех (6,00) придобива магистърска степен по нова и най-нова българска история на тема: „Българо-югославски отношения 1969-1975 г.“. Тя е носител и на две отличия, свързани с историческите ѝ занимания: грамота от Българското дипломатическо дружество за отлично представяне в национална конференция за Балканите и отличие от Регионалния исторически музей в гр. Перник.

Това представяне на докторантката е нужно не само с оглед на формалните изисквания за рецензия на дисертационен труд. То позволява да се проследят интересите на младата колега и еволюцията им в посока на теми, свързани с балканската и българската история в най-ново време. Затова и изглежда съвсем логичен изборът на темата на дисертацията – „Турция в българската политика 1989-2004 г.“, която тя разработва като редовна докторантка в катедра „История на България“ в Историческия факултет на СУ „Св.

Климент Охридски“ от февруари 2020 г. до юни 2025 г. под научното ръководство на водещия специалист в тази проблематика – проф. д-р Евгения Калинова. Докторантката представя и 23 публикации по балканската тематика, като 8 от тях са по темата на дисертационния труд.

Така формулирана, темата на дисертационния труд изисква познаване както на политическото развитие на България и Турция, така и на състоянието на международните отношения след разпадането на двуполусния свят и на този фон – проследяване на двустранните отношения. В посоченият период те не са били обект на цялостно самостоятелно изследване и в този смисъл дисертацията допринася за запълването на една празнина в родната историография. При открояването на значимостта на темата Петя Павлова акцентира върху сложното наследство в отношенията между двете страни в исторически план и търсенето на „най-верен тон“ в общуването след 1989 г. Целта на докторантката е да надгради както в хронологичен, така и в тематичен план вече постигнатото от историографията. С тази задача тя се е справила отлично, като изводите от дисертацията спомагат за по-добра ориентация, вкл. и историческа, при формулиране на насоките на днешната българска външна политика. Хронологичните граници са добре открити и обосновани – от промяната в България през 1989 г., когато отношенията с Турция са на най-ниската си точка, до 2004 г., когато двете държави се превръщат в съюзнички в НАТО.

Дисертацията се състои от увод, изложение в четири глави, заключение и библиография с впечатляващ обем от общо 502 страници. В увода са застъпени задължителните за тази част от дисертацията въпроси за структурата, хронологическите граници, изворовата база и състоянието на историографията. Като цели на дисертационния труд са посочени формирането на отношението на България към Турция и политическата линия в този период, като в това са включени военните, икономическите и културните връзки между двете страни. В увода Петя Павлова показва и добра ориентация в състоянието на изследванията върху отношенията на България с Турция, което е задължителна предпоставка за успешното разработване на дисертационния труд. В отлично оформената библиография в края на дисертацията са посочени над 100 научни публикации на кирилица, на английски и турски език. Те са коректно и добросъвестно цитирани в изложението.

Анализите и изводите в изследването на Петя Павлова стъпват на сериозна изворова база и в това отношение докторантката е свършила отлична работа. Тя е издирила документи от 10 фонда на Централния държавен архив на Република България, 34 от Дипломатическия архив на Министерството на външните работи и 4 от Архива на администрацията на Президента. В допълнение към архвните извори Петя Павлова е положила усилия да издири многобройни публикувани документи, сборници, спомени, публицистика, справочници, периодичен печат, интернет източници, предоставящи разнообразна по характер и вид информация за различни аспекти на двустранните отношения. Включването на толкова обилни архивни и други източници в изследването несъмнено повишава неговото качество и е сред приносите на дисертацията. Издирването и въвеждането в научно обръщение на подобен обем извори е отлична атестация за сериозното отношение на Петя Павлова към изследователската работа.

Първата глава е със заглавие „Политическите отношения между България и Турция 1989-2004 г.“ и е разделена на четири параграфа. Първият параграф разглежда българските турци като основен фактор в отношенията между двете държави, като тук много сполучливо отделно са разгледани турците вътре в България и българските турци, изселили се на турска територия. Прави чест на авторката, че не е избягала от деликатната тема за противоречивата роля на Движението за права и свободи и неговият лидер Ахмед Доган в първите години след промяната на системата, както и за взаимоотношенията на този политически фактор с Република Турция и в частност с турските дипломатически представители в България. Вторият параграф разглежда основните моменти в политическите отношения между двете държави, нормализирането на контактите на държавно ниво и на ниво местни власти, сключването на Договора за приятелство, добросъседство сътрудничество и сигурност от 1992 г. и позициите по важни международни въпроси като Кипърския и разпадането на Югославия. На базата на документи докторантката разкрива как независимо от разликата в позициите по тези международни проблеми, приоритет за България и Турция остава ползотворното развитие на двустранните контакти. Внимателно е проследен пътят на изготвянето на договора, разликите в българските и турските варианти, преговорите, подписването, клаузите му и тяхното значение. Третият параграф е посветен на консулските отношения. Тук докторантката е използвала голям масив от информация, който търпеливо и добросъвестно

е обработила, анализираща и представила на читателя като ценна информация за тази често подценявана, но всъщност много важна част от дипломатическата работа. Много ценни са сведенията, които тя дава за професионалния профил на турските посланици в България, което е показателно за значението, което страната има за Турция. Четвъртият параграф е посветен на взаимните спорове по имуществени, социални и хуманитарни въпроси, като претенции спрямо Турция за имоти на изселени от нейна територия българи след Балканската и Първата световна война; изплащането на пенсиите на българи, които са се изселили в Турция; въпроса за събирането на разделените семейства вследствие на миграционните процеси между двете държави. На основата на вече постигнатото в българската историография, но допълнено с архивни документи, както и с нужните пояснения под линия, са проследени разговорите по тези въпроси.

Втората глава разглежда отношенията между България и Турция в сферата на отбраната и сигурността в периода 1989-2004 г., и сътрудничеството в тази сфера, която е от изключителна важност за България в годините, когато страната се стреми към успешна евроатлантическа интеграция. На базата на богат документален и изворов материал докторантката подробно разкрива нелекия път на промяната в отношението на страните една към друга - от наследения от миналото образ на вражеска държава и заплаха за националната сигурност към важен стратегически партньор, с когото трябва да се изгради взаимно доверие. В тази богата на информация глава се проследени още разрешаването на дългогодишния спор за определянето на граничната линия по р. Резовска, сътрудничеството в борбата с незаконния трафик, контрабандата и тероризма, сътрудничеството между правните органи на двете държави. Засегнат е и важният за Турция въпрос за кюрдите и използването насилие и от двете страни в конфликта. В тази глава докторантката е показала умение да работи с огромно количество информация, да я обработва, анализира и систематизира, като не губи хронологичната и логическата нишка на текста.

Третата глава е посветена на българо-турските отношения в сферата на икономиката. Тя е разделена на осем параграфа, които разглеждат отделни сектори като търговско и инвестиционно партньорство, земеделие и животновъдство, енергетика, транспорт, инфраструктурни проекти, телекомуникации, туризъм и сътрудничество по линия на Организацията за черноморско икономическо сътрудничество. Докторантката показва

разбиране за основните процеси в икономическото развитие и външнотърговската ориентация на двете държави, стимулиращи търсенето на контакти между тях в тази сфера. Тези контакти са подробно представени и разкриват поставянето им на договорна основа и резултатите от нея за двете страни, което определено има приносен характер и заслужава висока оценка. На базата на изобилен архивен материал е показано как взаимният интерес на двете страни и подобреният „климат“ между тях стават основа за възходящо икономическо сътрудничество и значимо партньорство. Тези процеси умело са проследени в контекста на все по-успешното приближаване на България към членството в ЕС и на не толкова благоприятните изгледи за членство на Турция в него. Като съществен принос на тази глава могат да се посочат и таблиците, в които докторантката е систематизирала голяма по обем количествена и статистическа информация, представяща по нагледен и лесно възприемчив начин различни аспекти на динамиката на икономическите отношения между двете страни.

Четвъртата глава е структурирана в три параграфа и разглежда контактите между България и Турция в сферата на културата, образованието и науката. Докторантката убедително показва как тези контакти са в пряка зависимост от политическите отношения и обществените настроения. Сред основните причини за забавеното им развитие в този период тя изтъква липсата на доверие от българска страна към турските геополитически интереси, силната поляризация в българското общество по отношение на държавната политика към българските турци, както и липсата на финансова възможност за реализиране на двустранни културни прояви. Висока оценка заслужават и подробно разгледаните от докторантката противоречиви въпроси за изучаването на турски език като майчин в българските училища, както и на предмета „Религия“. Вниманието заслужава и детайлният текст за сътрудничеството в областта на висшето образование и между университетите на двете държави. Приносен момент е параграфът за взаимодействието в областта на архивистиката и обмена на архивни документи. Много подробна е и информацията за културния обмен, като докторантката обобщава, че сключената през 1997 г. културна спогодба между двете страни дава тласък на институционалното развитие на отношенията, но въпреки това българската държава не припознава като приоритетна задача разширяването на контактите с турската страна.

Заклучението представя основните моменти от дисертацията и е доказателство за умението на докторантката да формулира ясни изводи на базата на извършените подробни анализи.

Към текста на дисертационния труд биха могли да бъдат отправени и някои препоръки. На първо място, твърде големият обем (реално е много над посочените 502 стр., тъй като отстоянието не е стандартно) прави дисертацията трудночитаема. Прекаленото подробното описание на места, струпването и изброяването на твърде много факти и детайли, понякога отклоняват читателя от голямата картина и анализа. Това не е проблем на докторантката, а част от големия въпрос дали изискваме от един докторант да изчерпва темата до всеки фактологичен детайл или да подхожда по-концептуално към нея. При всички случаи текстът само ще спечели от едно „олекотяване“ от гледна точка на ненужни детайли и подробни описания и ще стане по-достъпен и полезен за читателите. Това е препоръка за евентуално бъдещо публикуване на дисертацията, а не към представения за защита труд.

Струва ми се, че би било полезно в бъдеще да се разгледа въпросът за ролята на исляма сред българските турци – дали тя се засилва след 1989 г. при турците в България и от друга страна дали високата степен на секуларност на българските изселници в Турция оказва влияние на отношението към тях там. Повече внимание заслужава (в текста само е спомената) и темата за ролята на Турската агенция за сътрудничество и координация (ТИКА) като проводник на турско влияние в областта на образованието, науката и културата, стремежите на турската страна да отвори офис на организацията в България и българският отпор на тези стремежи.

В текста прави впечатление липсата на турски архивни източници и съответно на турския поглед към събитията и отношенията, но това не е пропуск на докторантката, защото още във формулирането на темата тя прави уговорката, че разглежда Турция в българската политика, а не българо-турските отношения. В този смисъл това също остава като препоръка за бъдещо допълване на изследването.

Отправените препоръки ни най-малко не накърняват общото отлично впечатление от дисертационния труд на Петя Павлова, който представлява самостоятелно и задълбочено изследване, извършено върху сериозна документална основа. С него докторантката

демонстрира умения на професионален историк. Допълнителен, но важен плюс е отличният стил на изложението.

Авторефератът отговаря на съдържанието на дисертацията, а научните приноси, макар и формулирани твърде сбито, дават представа за научната значимост на дисертационния труд. Публикационната активност на Петя Павлова заслужава отлична оценка. Тя има общо двадесет и три публикации (две от тях на английски език, едната от тях в чужбина), от които осем са по темата на дисертацията в научни сборници и списания. Така докторантката дори надхвърля изискванията за публикационна дейност по време на докторантурата и необходимите кредити. Впечатление прави и участието ѝ в 18 научни конференции, които определено са допринесли за научното израстване на младата колега.

В заключение бих искала да подчертая, че дисертационният труд на Петя Павлова напълно отговаря на критериите за сериозно и професионално научно изследване. Моята оценка за него е положителна и затова ще гласувам на докторантката да се присъди образователната и научна степен „доктор“.

24 август 2025 г.

проф. д-р Румяна Маринова-Христиди